

Dysleksja, dysortografia, dysgrafia

Funkcje percepcyjno - motoryczne a nauka czytania i pisania.

Czytanie i pisanie to złożone wyższe czynności psychiczne, których realizacja odbywa się w centralnym układzie nerwowym. Umiejętność posługiwania się językiem w formie ustnej i pisemnej stanowi główny środek porozumiewania się między ludźmi.

Podstawowym elementem percepcji mowy jest **sluch fonematyczny**. Percepcja mowy polega natomiast na identyfikowaniu zasłyszanych dźwięków i wiązaniu ich z określoną treścią.

Sluch fonematyczny polega na rozróżnianiu najmniejszych elementów składowych wyrazu, czyli fonemów. Fonem z kolei to zespół tzw. *cech dystynktywnych* głoski, czyli cech stałych istotnych dla danej głoski, które służą do odróżnienia wyrazów. Wyodrębnienie cech fonematycznych poszczególnych elementów dźwiękowych słowa umożliwia wychwycenie różnic między słowami do siebie podobnymi (np.: kura - góra, Tomek - domek). Zaburzenia sluchu fonematycznego powodują brak stabilizacji wzorców słuchowych, a tym samym trudności w różnicowaniu wyrazów. Ponieważ nauka czytania wymaga umiejętności rozkładu słów na poszczególne elementy składowe (analiza) a z drugiej strony - scalaniu tych elementów w dźwiękową całość wyrazu (synteza), niezbędna do tego jest umiejętność świadomego różnicowania i wyodrębniania głosek z zachowaniem ich kolejności w wyrazie. W trakcie dokonywania syntezy najistotniejszą rolę odgrywa *pamięć słuchowa*, która pozwala na przechowywanie wszystkich składowych części słowa (syلاب i głosek) w odpowiednim następstwie czasowym umożliwiając złożenie ich w wyraz.

Niemniej ważny niż sluch fonematyczny w procesie nabywania umiejętności czytania i pisania jest odpowiedni rozwój **analizatora wzrokowego**. Umożliwia on rozróżnianie kształtów graficznych liter, odpowiedni dobór liter do głosek oraz ich zapamiętywanie i poprawne graficznie odtwarzanie. Identyfikacja i odtwarzanie liter podobnych pod względem kształtów dotyczy m.in. różnic położenia w stosunku do osi poziomej (w - m, n - u, g - d), pionowej (p - g, b - d) oraz liter różniących się drobnymi detalami graficznymi (a - o, a - ą, m - n).

W obrębie percepcji wzrokowej niezwykle istotną rolę odgrywają również **procesy analityczno-syntetyczne** polegające na różnicowaniu i wyodrębnianiu kolejnych liter z graficznej struktury wyrazu a następnie scalaniu ich w wyraz. W procesie nauki czytania i pisania ogromną rolę odgrywa **pamięć wzrokowa**. Występujące w tym obrębie zaburzenia, zwłaszcza te polegające na nie utrwalaniu wizualnych wzorców wyrazowych, powodują powstawanie różnego rodzaju błędów w pisaniu, w tym błędów ortograficznych.

Reprodukowanie graficzne pisma, oprócz zaangażowania analizatora wzrokowego i słuchowego wymaga jeszcze pracy **analizatora kinestetyczno - ruchowego**, który w trakcie pisania kieruje impulsami pochodzącymi z centralnego układu nerwowego i przekazuje je do odpowiednich grup mięśni. Dla prawidłowego przebiegu czynności pisania największe znaczenie mają: napięcie mięśni, elastyczność i płynność ruchu oraz jego precyzja. Zaburzenia w zakresie koordynacji mechanizmu ruchowego powodują powstawanie różnego rodzaju zaburzeń graficznej strony pisma.

Przyczyny zaburzeń w czytaniu i pisaniu

Przeprowadzone dotychczas na terenie Polski badania wykazały, że zaburzeniami o charakterze dysleksji dotkniętych jest około 15% uczniów. Wyniki te są porównywalne z wynikami badań europejskich.. Charakterystyczne natomiast jest to, że czterokrotnie częściej problem ten dotyczy chłopców.

Wśród głównych przyczyn zaburzeń w procesie nauki czytania i pisania, najczęściej wymienia się kilka kategorii sprawczych:

- minimalne uszkodzenia centralnego układu nerwowego z okresu ciąży i porodu czy też uszkodzenia nabyte we wczesnym dzieciństwie, głównie w pierwszych miesiącach życia,
- dziedziczność (przyczyną mogą być czynniki patogenne przekazywane z pokolenia na pokolenie),
- opóźnienia w dojrzewaniu centralnego układu nerwowego, głównie funkcji uczestniczących w nauce czytania i pisania,
- zaburzenia hormonalne w okresie rozwoju płodowego (koncepcja ta jest stosunkowo młoda i badania nad nią ciągle trwają).

Prowadzone obserwacje i badania wykazują także, że ogromny wpływ na narastanie kłopotów z czytaniem i pisaniem ma zaniedbanie środowiskowe.

Charakterystyka zaburzeń w czytaniu i pisaniu w starszym wieku szkolnym.

Dysortografia

Dysortografię jako zaburzenie w czytaniu rozpoznajemy wówczas, gdy występuje od początku nauki szkolnej u dziecka o prawidłowym rozwoju umysłowym. Pismo ucznia pomimo znajomości podstawowych zasad pisowni i odpowiedniej motywacji do poprawnego pisania wykazuje znaczne odstępstwa od prawidłowego zapisu wyrazów.

Natura popełnianych błędów zmienia się na różnych etapach szkolnej edukacji. Dzieci w młodszym wieku szkolnym oprócz mylenia i opuszczania pojedynczych liter lub ich całych grup zniekształcają zapis wyrazów w takim stopniu, że tracą one sens. W starszych klasach są to błędy nieco rzadsze, niemniej jednak występują. Dzieci notują także wyrazy podobnie brzmiące, wyrazy o podobnym znaczeniu oraz tworzą pseudoneologizmy. U dzieci starszych zmniejsza się ilość błędów spowodowanych myleniem liter, zwiększa się natomiast liczba błędów typowo ortograficznych.

Do najczęstszych błędów wynikających z dysortografii należą:

- błędy typu "wzrokowego": mylenie liter podobnych, różniących się położeniem w stosunku do osi poziomej (g - d) i pionowej (d - b), mylenie liter małych i dużych (P - R) oraz opuszczanie znaków diakrytycznych (ą, ę),
- błędy typu "słuchowego": błędy w zmiękczeniach, w podziale wyrazów na sylaby, dodawanie i opuszczanie liter (zwłaszcza końcówek wyrazów), mylenie odpowiedników głosek słuchowo podobnych (czy - ci),
- zaburzenia słuchu fonematycznego, w tym analizy i syntezy słuchowej: opuszczanie liter i sylab, błędne różnicowanie ą - on - om, ę - en - em, mylenie rz - sz.

Podobne problemy mogą występować również podczas nauki języków obcych, w których występuje duża rozbieżność między wymową a pisownią wyrazów oraz między ilością głosek a odpowiadających im liter.

Dysgrafia

Dysgrafia to zaburzenia w opanowaniu umiejętności poprawnego graficznie pisania.

Sprawne pisanie wymaga dużych umiejętności manualnych, precyzji ruchów ręki oraz dobrej koordynacji wzrokowo - ruchowej. Powodem trudności w realizowaniu płynnych ruchów pisarskich są zaburzenia w trakcie przekazywania impulsu z centralnego układu nerwowego do odpowiednich grup mięśni. Niebagatelny wpływ na jakość pisma ma również stan emocjonalny piszącego (pośpiech, zdenerwowanie), w sprzyjających warunkach osoba pisząca może pisać staranniej.

Na określenie łżejszych przypadków dysgrafii stosuje się potoczne określenie "*brzydkie pismo*". Zapis taki cechuje niedokładność w odtwarzaniu liter oraz ich połączeń, złe proporcje liter w wyrazie, brak zachowania odpowiednich odstępów między wyrazami. Charakterystyczne jest także brak równomiernego i jednolitego położenia pisma (pożądane jest proste lub lekko pochylone w prawo) oraz niepoprawne zagęszczenie liter.

W skrajnych przypadkach dysgrafii właściwie zupełnie niemożliwe jest odczytanie zapisanego tekstu, nie potrafi tego zrobić nawet sam uczeń. Wówczas robienie jakichkolwiek notatek mija się z celem i zalecane byłoby korzystanie z komputera lub maszyny do pisania. Nie korygowane zaburzenia graficzne mają tendencje do narastania wraz z wiekiem.

Dysleksja

Dysleksja polega na specyficznych trudnościach w opanowaniu umiejętności czytania. Zaburzenia tego typu rozpoznaje się u dziecka wówczas, gdy pomimo prawidłowego rozwoju intelektualnego ma ono trudności z opanowaniem umiejętności czytania i w tym zakresie znacznie odbiega zarówno od średniego poziomu klasy jak i przeciętnej umiejętności czytania osiągniętych w jego wieku. Trudności w czytaniu mają jednak wyraźną tendencję do szybszego ustępowania niż w pisaniu. Bywa jednak, że część dyslektyków nigdy nie osiąga biegłości w czytaniu, uczniowie kończą szkołę podstawową i dostają się do dobrych szkół średnich posiadając nikłą umiejętność czytania.

Model diagnozy pedagogicznej

Ostatnio obserwuje się wyraźny wzrost zainteresowania wśród nauczycieli, rodziców i samych uczniów zagadnieniami związanymi z dysleksją, dysortografią i dysgrafią. Tym samym zwiększa się liczba osób zgłaszających się do Poradni Psychologiczno - Pedagogicznych. Wydanie przez poradnie stosownego zaświadczenia stwierdzającego obecność u dziecka określonych zaburzeń umożliwi obniżenie pewnych wymogów programowych z powodu dysfunkcji rozwojowej ucznia.

Należy jednak pamiętać, że problemy podczas nauki czytania i pisania mogą być wynikiem nie tylko zaburzeń w zakresie funkcji percepcyjno - motorycznych, ale także różnego rodzaju niedomagań na wczesnym etapie edukacji, zbyt małej ilości ćwiczeń utrwalających poprawne wzorce pisowni, nieznaności zasad ortograficznych lub po prostu nieprzykładania się ucznia do nauki. Najgorsza jest sytuacja, kiedy wszystkie te czynniki wzajemnie się na siebie nakładają.

Zaproponowany przez Janinę Mickiewicz autorski model diagnozy pedagogicznej, uwzględniający szereg metod badawczych, pozwala na możliwie najgłębsze rozpoznanie zjawiska. Tok postępowania diagnostycznego przedstawiałby się następująco:

- analiza "skierowania" ze szkoły,
- wywiad z rodzicami ucznia,
- rozmowa z uczniem,
- sprawdzenie znajomości zasad ortograficznych,
- analiza wytworów szkolnych (z uwzględnieniem młodszego i obecnego poziomu rozwoju),
- analiza samodzielnych wypowiedzi pisemnych na określony temat, pisanych w poradni,
- ocena umiejętności pisania na podstawie kilku sprawdzianów ortograficznych pisanych w poradni,
- ocena poziomu graficznego pisma,
- obserwacja pamięci słuchowej bezpośredniej,
- pomiary szybkości czytania (w miarę potrzeby),
- badanie słuchu fonematycznego.

Problem oceniania pisemnych prac uczniów z dysortografią

Ocena prac pisemnych w znaczący sposób rzutuje na całość szkolnej edukacji. Duże znaczenie w tym zakresie ma poprawność ortograficzna i interpunkcyjna. Choć wśród dydaktyków i językoznawców brakuje jednomyślności, co do tego, które błędy uznawać za poważne, rażące, a które za mniej ważne, drugorzędne nadal częste bywa tak, że występujące w pracy błędy ortograficzne przekreślają jej wartość.

Biorąc pod uwagę wzrost świadomości społecznej na temat zaburzeń dyslektycznych, nauczyciele coraz częściej miewają dylematy, jak ocenić pracę ucznia poprawną pod względem merytorycznym i kompozycyjnym a wypełnioną po brzegi rażącymi błędami ortograficznymi.

Kwestie te reguluje rozporządzenie MEN z 30 kwietnia 2013r., w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach

Opracowano na podstawie: Janina Mickiewicz, *Jedynka z ortografii? Rozpoznanie dysleksji, dysortografii i dysgrafii w starszym wieku szkolnym*, Toruń 1997.